

راهنمای پهنه‌بندی تالاب‌ها
برای مدیریت و حفاظت آن‌ها

تالیف: دکتر مایکل موزر، مهندس احمد لطفی
ترجمه: سارا کوچکی

طرح حفاظت از تالاب های ایران

سرشناسه: موزر، مایکل Moser, M.

عنوان و نام پدیدآور: راهنمای پهنه‌بندی تالاب‌ها، برای مدیریت و حفاظت آن‌ها/تالیف مایکل موزر، احمد لطفی؛ ترجمه سارا کوچکی؛ [برای] طرح حفاظت از تالاب‌های ایران.

مشخصات نشر: تهران : طلایی، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۸۸ ص: مصور (رنگی)، جدول.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۹-۱۳-۳

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: عنوان اصلی: A Conservation Guideline, Zoning for wetland management.

موضوع: تالاب‌ها- رده‌بندی

موضوع: تالاب‌ها - حفاظت

موضوع: تالاب‌ها - ایران

شناسه افزوده: لطفی، احمد، ۱۳۲۴

شناسه افزوده: کوچکی، سارا، ۱۳۶۰ - مترجم

شناسه افزوده: سازمان حفاظت محیط زیست، طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱ ۸۷/۳/م۸/۲ QH۸۷/۳

رده‌بندی دیویی: ۳۳۸/۹۱۸-۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۲۲۱۵۴

از مجموعه مستندات طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

راهنمای پهنه‌بندی برای مدیریت و حفاظت تالاب‌ها

تألیف: دکتر مایکل موزر، مهندس احمد لطفی

ترجمه: سارا کوچکی

طراح گرافیک: سعید دین‌پناه

صفحه‌آرا: زهرا وزیری

ناشر: نشر طلایی

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۲

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۹-۱۳-۳

طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

۱۰	مقدمه	۱
۱۲	پهنه بندی چیست؟	۲
۱۳	چه نوع پهنه هایی وجود دارند؟	۲,۱
۱۳	مزایای پهنه بندی	۲,۲
۱۴	پهنه بندی تا چه حد موثر است	۲,۳
۱۸	پهنه بندی: سیاست های بین المللی	۳
۱۸	ذخیره گاه زیست کره یونسکو	۳,۱
۱۹	کنوانسیون رامسر	۳,۲
۲۰	دستورالعمل های IUCN برای مناطق حفاظت شده	۳,۳
۲۲	چگونه یک برنامه پهنه بندی تهیه کنیم	۴
۲۳	فرایند	۴,۱
۲۴	گام اول - تهیه نقشه زیستگاه ها	۴,۲
۲۸	گام دوم - شناسایی ویژگی های طبیعی و کاربری های انسانی	۴,۳
۲۹	گام سوم - ریزنی های اولیه با گروه های ذیربط	۴,۴
۳۱	گام چهارم - تهیه پیش نویس برنامه پهنه بندی	۴,۵
۳۷	گام پنجم - ریزنی های نهایی با گروه های ذیربط و جوامع محلی	۴,۶
۳۷	گام ششم - آگاهی رسانی در مورد برنامه	۴,۷
۴۰	اجرا و بازبینی	۵
۴۰	تنفیذ و اجرای برنامه پهنه بندی	۵,۱
۴۱	پایش، ارزشیابی و بازبینی	۵,۲

پیشگفتار

تالاب‌ها یکی از مهم‌ترین اکوسیستم‌ها در حفاظت تنوع زیستی و ارایه دهنده خدمات متنوع معیشتی و تفریحی نظیر تامین غذا، تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی، تعدیل شرایط اقلیمی و کنترل سیلاب، گردشگری طبیعی به جوامع بشری هستند اما کم توجهی به وضعیت تالاب‌ها در روند توسعه، این اکوسیستم‌های ارزشمند را در بسیاری از نقاط دنیا با چالش‌های جدی مواجه ساخته است. اثرات این روند تخریبی بر زندگی انسان‌ها و تنوع زیستی بسیاری از کشورهای را بر آن داشته است تا با تدابیر بازدارنده و یا کاربرد شیوه‌های جدید مدیریتی در دستیابی به توسعه پایدار نسبت به حفاظت و احیا تالاب‌ها اقدام نمایند.

شرایط بحرانی تالاب‌ها در بسیاری از کشورها دارای تشابهاتی است و باتوجه به کارکردهای جهانی این زیست‌بوم‌های ارزشمند بویژه از دیدگاه تنوع زیستی، بهبود شرایط تالاب‌ها در دنیا مستلزم مشارکتی همه‌جانبه در رفع تهدیدات موجود است. در این راستا طرح حفاظت از تالاب‌های ایران با مشارکت سازمان حفاظت محیط‌زیست بعنوان مرجع ملی و برنامه عمران ملل متحد (UNDP) و تسهیلات محیط‌زیست جهانی (GEF) با هدف حذف یا کاهش پایدار فرایندها و عوامل مخرب تالاب‌ها و تامین شرایط مدیریت بهینه این اکوسیستم‌های ارزشمند طبیعی، تعریف و عملیاتی شده است. رویکرد مهم این طرح به شرح زیر تدوین گردیده است:

«تصمیم‌گیران و جوامع محلی در صورت آگاه شدن از ارزش‌ها و کارکردهای تالاب‌ها و مشارکت داده شدن در طراحی و اجرای طرح‌های مدیریتی از مدیریت پایدار تالاب‌ها حمایت خواهند نمود.»

با توجه به اهمیت موضوع بهره‌برداری خردمندانه از تالاب‌ها در تبیین نقش جوامع انسانی

به منظور مدیریت و حفاظت پایدار تالاب‌ها، طرح حفاظت از تالاب‌های ایران ضمن استفاده و محک زدن شیوه‌های نوین و مشارکتی پهنه‌بندی اکوسیستم‌های طبیعی، اقدام به تدوین و انتشار این شیوه‌نامه برای پهنه‌بندی تالاب‌ها نموده است. شیوه‌نامه حاضر پهنه‌بندی زیست‌بوم‌های تالابی را به عنوان ابزاری برای مدیریت جامع تالاب در راستای بهره‌برداری خردمندانه از آن تشریح می‌کند و روشهای کاربردی برای استفاده از پهنه‌بندی در مدیریت یکپارچه را ارائه می‌نماید.

امید است که با همکاری و همدلی مضاعف کلیه دست‌اندرکاران شاهد استقرار مدیریت زیست‌بومی و بهره‌گیری از روش‌های جامع‌نگر در حفاظت هرچه بیشتر از این زیست‌بوم‌های ارزشمند در کنار بهره‌برداری معقول از منابع با رعایت اصول و مبانی توسعه پایدار و منافع جوامع محلی باشیم.

در خاتمه ضمن قدردانی از برنامه عمران ملل متحد و آقای دکتر اصغر محمدی فاضل معاون محترم محیط طبیعی و تنوع زیستی سازمان حفاظت محیط زیست به دلیل حمایت از انتشار دستاوردهای طرح، از آقای دکتر مانجل موزر و آقای مهندس احمد لطفی بخاطر تلاش در گردآوری مطالب و تدوین شیوه‌نامه، از خانم سارا کوچکی برای ترجمه متن به فارسی و از خانم مهندس مهری اثنا عشری بدلیل نظارت فنی در فرایند چاپ کتاب سپاسگزاری می‌شود.

محسن سلیمانی روزبهانی

مدیر ملی طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

زمستان ۱۳۹۱

مقدمه

زیست بوم‌های تالابی، فرایند و خدمات ارزشمند و بی نظیری را برای رفاه و توسعه انسان فراهم آورده و با این وجود، همواره بیش از دیگر انواع زیست بوم‌ها، مورد تهدید و آسیب قرار می‌گیرند^۱. این تناقض از آنجا سرچشمه می‌گیرد که تالاب‌ها فرصت‌های گرانبهایی را برای انواع بهره‌برداری، نظیر کشاورزی و ماهیگیری ایجاد کرده و همچنین بستر مناسبی برای توسعه شهری و صنعتی به شمار می‌روند، اما در عین حال، در مقابل پی‌آمدهای فعالیت‌های انسان بر منابع آب بالادست (سدسازی، بهره‌برداری از آب) بسیار آسیب‌پذیر هستند. در نتیجه این امر، همواره در سرتاسر جهان شاهد تخریب و نابودی تالاب‌ها در سطح گسترده هستیم.

رویکردهای قدیمی و سنتی حفاظت از تالاب‌ها، معمولاً بر ایجاد مناطق حفاظت‌شده برای حفظ زیستگاه‌ها و گونه‌های حساس تمرکز داشتند. ولی این رویکردها تنها در پاره‌ای از موارد موفقیت‌آمیز بوده‌اند. در سال‌های اخیر و با آگاهی از این که تنوع زیستی تالاب تنها در صورتی برای نسل‌های آینده حفظ خواهد شد که انسان‌ها بصورت پایدار از منابع محیط زیست استفاده کنند، رویکرد زیست بومی کنوانسیون تنوع زیستی (CBD)، محور این تمرکز را به سمت ایجاد تعادل منطقی بین حفاظت و بهره‌برداری پایدار تغییر داده است. تفاوت اساسی بین رویکرد زیست بومی و رویکرد سنتی مدیریت محیط زیست در این است که این رویکرد نوین:

- بجای تنوع زیستی، انسان را هدف توجه مدیریت منابع طبیعی قرار می‌دهد
- مدیریت تنوع زیستی را فراتر از مناطق حفاظت‌شده و در حیطه کل زیست بوم گسترش می‌دهد
- طیف کامل منافع بخش‌های مختلف را به شکلی یکپارچه درگیر می‌کند
- تا پایین‌ترین سطوح مناسب و ممکن، از مدیریت و راهبری تمرکززدایی می‌نماید

- حفاظت و بهره برداری پایدار را در هم می آمیزد و یکپارچه می کند
- در نظر می گیرد که تغییرات (آب و هوایی) اجتناب ناپذیر بوده و راهبردهای تطابق با تغییرات را گسترش می دهد.

دخیل ساختن گروه‌های ذیربط (جوامع محلی، بهره برداران از منابع تالابی، تصمیم سازان و غیره) در مدیریت تالاب، فرآیندی چالش برانگیز بوده و موثرترین راه دستیابی به آن، برنامه ریزی برای مدیریت یکپارچه است. این فرآیند، توافق تمامی گروه‌های ذیربط را در مورد اهداف مشترک مدیریتی جلب نموده و وظایف و مسئولیت های هر یک از آنها را برای رسیدن به این اهداف مشخص می کند. مشارکت گروه‌های ذیربط در تدوین برنامه مدیریت یکپارچه اولین مرحله از این فرآیند است. بطور معمول چنین برنامه هایی پس از تدوین، بوسیله مقامات عالی رتبه ذیربط تصویب و تنفیذ شده و برای اجرا ابلاغ میشود. باید به این نکته مهم توجه شود که در برنامه ریزی مدیریت یکپارچه، باید همه فعالیت هایی که در تمامی سطح حوضه آبریز تالاب ها انجام می شود، و بویژه مدیریت منابع آب، مورد توجه قرار گیرد.

از آنجایی که تنظیم محدوده مکانی و میزان کمی بهره برداری، ابزاری ارزشمند در رسیدن به پایداری و یا حتی احیاء منابع تخریب شده است، بهره برداری کالبدی (باتوجه به مکان و محدوده) از منابع، یکی از عناصر اصلی در برنامه ریزی مدیریت یکپارچه به شمار می آید. این راهنما، پهنه بندی را به عنوان ابزاری در مدیریت تالاب مد نظر قرار داده و روش های کاربردی برای استفاده از پهنه بندی در یک برنامه یکپارچه مدیریتی را تشریح می نماید. در حال حاضر در دستورالعمل هایی که بوسیله اتحادیه جهانی حفاظت (IUCN)¹ و کنوانسیون رامسر² برای تهیه برنامه های مدیریتی تدوین شده، توجه بسیار کمی را به پهنه بندی معطوف نموده اند، در حالی که پهنه بندی یکی از مهمترین ابزارهای موجود در این زمینه می باشد.

1- <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/PAG-010.pdf>;

2- http://www.ramsar.org/cda/ramsar/display/main/main.jsp?zn=ramsar&cp=1-31-105^20857_4000_0_

پهنه بندی چیست؟

در زیست بوم های وسیع و پیچیده، مانند بسیاری از تالاب ها در ایران، تا زمانی که فعالیت های انسانی مدیریت نشوند نمی توان بهره برداری پایدار از منابع طبیعی را تضمین نمود. زیستگاه ها و گونه های حساس و فرآیندهای مهم طبیعی می بایست حفظ شده و مناطق آسیب دیده احیاء شوند. همان طور که بارها مشاهده شده است، بهره برداری کنترل نشده، لاجرم به تخریب منابع و افزایش روز افزون مناقشات میان بهره برداران می انجامد. پهنه بندی، به عنوان ابزاری برای مدیریت تالاب، مشابه الگوهای کاربری اراضی، آمایش سرزمین و یا برنامه ریزی شهری است که در آن محدوده های جغرافیایی را که در آنها سطوح معینی از بهره برداری مجاز است مشخص و تعریف نموده و محدوده های هر یک از انواع بهره برداری ها را تفکیک می سازد. پهنه بندی روشی پر کاربرد برای راهبری رویکردهای مدیریتی از لحاظ مکانی و به شکلی ساختارمند است. این روش شامل پهنه بندی مکانی محدوده های مختلف درون و اطراف یک تالاب، همزمان با تدوین یک سری قوانین و یا «آیین نامه کاربری» است که نوع فعالیت هایی را که در هر پهنه می توان و یا نمی توان انجام داد، مشخص می کند. این اجزاء در کنار یکدیگر یک برنامه پهنه بندی را تشکیل می دهند که معمولاً بخشی مهم از یک برنامه یکپارچه مدیریت تالاب محسوب می شود.

مقیاس یک تالاب و اهداف انتخاب شده برای مدیریت آن مشخص می کنند که آیا می توان یک منطقه را به عنوان یک بخش واحد مدیریت نمود و یا باید از یک نظام پهنه بندی که فعالیت های مختلفی را در بخش ها و یا پهنه های مشخصی مجاز و یا غیر مجاز می داند استفاده کرد. در بسیاری از تالاب های بزرگ که توسط مردم و برای مقاصد مختلف مورد استفاده قرار می گیرند، اهدافی وجود خواهند داشت که نمی توان به صورت یکنواخت و